

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКІ ВЛАДИКИ, СВЯЩЕНИКИ, МИРЯНИ ПЕРЕМИСЬКОЇ ЄПАРХІЇ У СПРАВІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ВІРИ, ОБРЯДІВ, ТРАДИЦІЙ, ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ТОТОЖНОСТІ

Богдан Білий
архіварій
Перемиської єпархії,
м. Перемишль, Польща

Вступне слово

Греко-католицька Перемиська єпархія — найстаріша та найбільша в Галицькій церковній провінції спадкоємниця Кирило-Мефодіївської, згодом Київської та Унійної церков — переживала тяжкі випробування упродовж віків. Тому історія її так само заплутана, як заплутана доля українського народу. Перемиське єпископство східного обряду внаслідок занепаду Галицько-Волинської держави діяло в умовах бездержавності, відсутності світської еліти (шляхти, міщанства), неграмотності сільського населення і тиску чужої влади. Попри все, жива була історична пам'ять про славне минуле княжих часів, про княжий замок, кафедральну церкву з тесаного каменю, про корону *Данила Галицького*, про славного оборонця Перемишля *Дмитра Детька* та про співака *Митусу*.

В архіві перемиських владик протягом віків зберігалися історичні документи, рукописи, інкунабули, стародруки та інші найцінніші матеріальні надбання церковного мистецтва, створені до трагічного 1946 року.

У державницьких націях політичними, суспільними та культурними справами займалися та займаються державні установи і світська еліта. В історичному процесі в справі збереження нації (хоча то не є основна роль церкви) Греко-католицька церква (УГКЦ) взяла на себе відповідальність за збереження віри поневоленого народу.

Це була, перш за все, культурно-освітня діяльність, яка започаткувала епоху національного відродження в Галичині. Завдяки цьому згодом виникла і світська еліта, яка, захищаючи інтереси українського народу, почала культурну та політичну діяльність на професійному рівні.

Як писав *Дмитро Дорошенко* (1882—1951), історик, міністр закордонних справ Української Держави (1918): “... *Українська Католицька Церква ... стала головним заборолом української*

народності проти полонізації. Найбільший удар на Греко-католицьку церкву прийшовся після II світової війни. Збитки II світової війни, зміни державних кордонів, переселення, депортації, насильної ліквідації УГКЦ, акції “Вісла”, — це все спричинилося до небувалого зменшення кількості вірян (понад мільйон), спустошення церков (кілька сот), матеріальних збитків, кадрових та майнових втрат. Наслідки цих ударів наша церква відчуває по сьогоднішній день. Безповоротні втрати є такими значними, що відтворити спадщину понад тисячу років існування християнства східного обряду на Перемиській землі є неможливим”.

Все ж таки Церква й нація вистояли.

У найскрутніші часи отець **В. Гриник** на проповідях говорив: “Не упадайте на духу, полова відійде, але зерно залишиться”.

Короткий нарис найдавніших подій в історії Перемиської єпархії східного обряду

Найдавніша історія міста Перемишля сягає VII століття, коли Перемиська земля була заселена білими хорватами. Це було східнослов'янське плем'я, яке почало організовувати перший осередок державотворення (узгір'я трьох хрестів у Перемишлі). Християнство до Перемишля прийшло з Великоморавської держави у IX ст. Учні **Кирила** і **Мефодія** поширили християнство на Галичину. Головним осередком став Перемишль — столиця єпископства східного обряду.

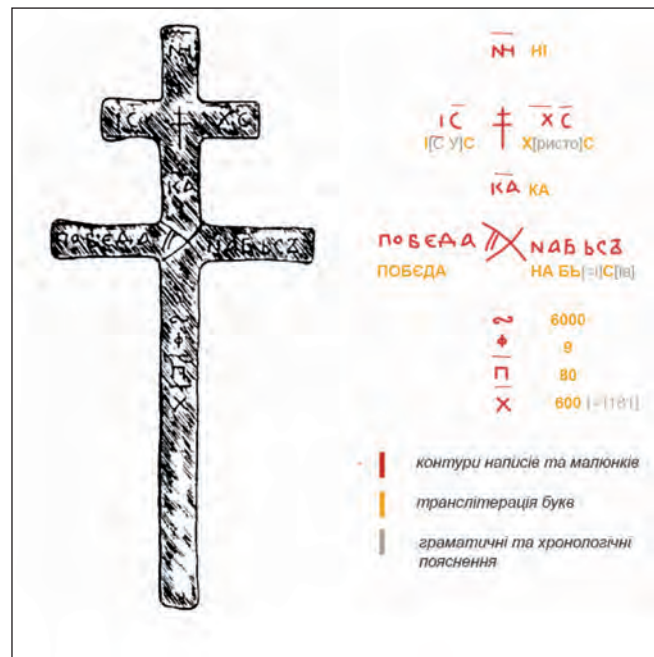
У літургії основною була кирилиця, пристосована до місцевого східнослов'янського діалекту з латинськими і грецькими елементами, тому цей обряд зветься слов'янським або кирило-мефодіївським.

Археологічні розкопки, проведені в Перемишлі на Замковий горі в 1958—1961 роках (відкрито фундаменти круглої кам'яної святині-ротонди), засвідчують не лише про сліди християнства, але й про існування в X ст. єпископства східного обряду. Нагадаймо, що до 1054 року наша церква була в злуці з апостольським престолом.

Заснування київської митрополії у 1037 році за князя Ярослава Мудрого і включення до неї Перемиського єпископства є важливим фактом злуки Перемиської землі з Києвом

У 1071 р. після завзятої оборони русинами Перемишля польський король **Болеслав Сміливий** зайняв місто. При описі цієї події вперше згадано про Перемиську кафедральну церкву. Перемиський владика в час польської займанщини перебрався на короткий час до Старого Самбора.

У 1079 році українські князі **Ростиславичі** відібрали Перемишль у поляків і стали володарями окремого руського Перемиського князівства в 1084—1141 роках зі столицею у Перемишлі. Перемиський князь **Володар Ростиславич** у 1119 році завершив будову величавої кафедральної церкви св. Івана Хрестителя з тесаного каменю.

Бронзовий двораменний єпископський хрест, датований 1181 р. і знайдений 8 грудня 1911 р. біля с. Яксманичі поблизу м. Перемишль (“Діло”, 1912 р., с. 2—3).

Малюнок взято з “Ілюстрованого довідника по національних музеях у Львові”, 1913 р., с. 13)

У XIV ст., коли остаточно занепала Галицько-Волинська держава, король **Ягайло** без перешкод зруйнував княжий замок і кафедральну церкву. Тлінні останки наших князів були викинуті з підземелля кафедри. Перемиські єпископи були змушені залишити Перемишль. Резидували у Старомі Самборі і відтоді почали титулуватись як **Єпископ Перемиський** і **Самбірський**. До 1490 року (до заснування Мукачівського єпископства) до складу Перемиського єпископства входила також східна частина нинішньої Словаччини з Пряшевом та Кошицями. Українська Православна Церква в Галичині в тих перших віках великої схизми не розірвала зв'язків з Апостольською столицею. Про заходи повернення до Католицької Церкви засвідчують часи панування короля **Данила Галицького**, який прийняв королівську корону в 1253 р. від Папи **Інокентія IV**. У 1399 році митрополит **Григорій Цавлак** з великою делегацією прибув на Вселенський собор у Констанції. Справу церковної унії підняв митрополит **Герасим**. Флорентинська унія, проголошена в Україні у 1440 році, була ще однією спробою повернуту українську Церкву до Апостольської Столиці. Справді, київський митрополит **Ісидор** — головний архітектор Флорентійської унії — пробував запровадити унію в Холмській єпархії і в Перемиській, навіть висвятив унійного єпископа для Перемишля в 1445 році, та його подальші зусилля у тій справі були безуспішними.

У 1589 році московська православна церква створила собі окремий Московський патріархат. Московські патріархи прийняли титул “Патріарх всієї Русі”, що означало зверхність також і над українсько-білоруською Церквою.

Повернення до Апостольської Столиці

В умовах загрози від Московської Церкви, занепаду православних церковних структур, відсутності своєї держави та ополячення української шляхти православні владика рішили повернути Українську Церкву до Апостольської Столиці.

У 1596 р. на Синоді в Берестю-Литовському більша частина владик на чолі з митрополитом Київським *Михайлом Рагозою*, адміністратори епархіями православними на території І Речі Посполитої підписали акт Унії з Римом, піддаючись під папську юрисдикцію. Берестейська Унія забезпечувала Українській Католицькій Церкві незмінність східного обряду, збереження власної церковної епархії, календаря та східного канонічного права. Найбільшим подвижником унії став владика Володимирський *Іпатій Потій*, знаменитий проповідник та дипломат.

Хоча Перемиський єпископ *Михайло Копистенський* підписав заяву українських єпископів про приєднання до церковної унії у 1594—1595 роках, однак у 1596 р. відступив від неї ще перед її проголошенням у Берестю. Те саме вчинив і Львівський єпископ *Гедеон Балабан*.

Кафедра на панорамі Перемишля 1617 р.

У 1610—1691 роках у Перемишлі велася релігійна боротьба, яка сіяла згіршення і послаблювала український етнос. Цей період був чорною плямою в історії перемиського єпископства східного обряду. З цього неславного періоду походить повна назва перемиських владик. Нез'єдинений митрополит *Антоній Винницький* став адміністратором Львівської епархії і керував нез'єдиною частиною Перемиської епархії через свого помічника *Юрія Гошовського*. Однак нез'єдинена шляхта вибрала львівським єпископом *Йосифа Шумлянського*, який прогнав А. Винницького з львівської кафедри. Тому що у Перемишлі резидував єпископ *Юрій Гошовський*, А. Винницький опинився в Сяноці і прийняв титул “єпископ Перемиський, Самбірський, Сяницький”, хоча окремого Сяницького єпископства ніколи не існувало.

Владика Іннокентій (Іван) Винницький

Владика *Іннокентій Винницький* поклав кінець релігійній боротьбі, приступаючи у 1691 році до унії. Почав реформувати структури церкви. На синоді у 1693 році відновив перемиську капітулу, заклав єпархіальне судівництво та іменував судів для Перемишля, Самбора і Спаса. Видав теж інструкцію внесення судових позовів та скарг. Упорядкував структури церковних братств — усі церковні братства стали підлеглими братствам кафедральним Перемишля, Самбора і Сянока.

Владика Гавриїл (Юрій) Винницький

Наступником *І. Винницького* після його передчасної смерті став його рідний брат *Юрій Гавриїл Винницький* (1700—1713). Завдяки йому Перемишль вперше став осередком митрополії на всю Україну. У 1707 р. був номінований на Мукачівського адміністратора, згодом Львівського та Володимирського. У 1708 р. був проголошений унійним митрополитом Київським, Галицьким і всієї Русі, але далі резидував у Перемишлі. Він домігся, щоб Апостольська Столиця видала декрет про заборону греко-католикам переходити на латинський обряд. Призначив 40 тис. польських злотих на будову семінарії у Перемишлі (після його смерті ніхто з його нащадків не здійснив цих планів, тільки 200 років пізніше владика *Константин Чехович* збудував Перемиську духовну семінарію).

Тут треба пригадати, як вчилися тоді кандидати на священників. Перше вчилися у парафіяльних школах від дяків і приватно від досвідчених священників-професорів. Продовжували навчання в єпископському осередку у Валяві, де зазвичай перебували перемиські владика, і поглиблювали своє знання з догматики, літургики, гомілетики. Проживали в двірських економках або у селян, бідніші кандидати за харчі допомагали їм у праці на полях.

Щоб укріпити унію та піднести престиж свого митрополичого уряду, Ю. Винницький справив із залишків корони Данила Галицького та родинних клейнодів Винницьких легендарну митру-корону, яка в наступних віках стала символом-реліквією української державності і нагадувала про славне минуле.

Єпископ Лев Кішка

Після несподіваної смерті митрополита Ю. Винницького запанували хаос і безладдя, довільна інтерпретація основних принципів канонічного права, зловживання відпущами і т.п. Справді управляв епархією Перемиською Володимирський єпископ *Лев Кішка*, але, зайнятий іншими справами, занедбував Перемишль. Священники та миряни були занепокоєні жадливим становищем усіх церковних структур в умовах тиску державної влади, сваволі дідичів, магнатів та латинської церкви. Слід тут пригадати, що не раз дідичі як “опікуни” церков на своєму терені віддавали ключі від церкви шинкарям. Цей період був небувалим приниженням наших вірян.

Владика Єронім (Георгій) Устрицький. Синод у Замості

Переломним моментом у дальшому успішному розвитку унійної Церкви були постанови провінціального Синоду у Замості у 1720 р. Замойський Синод зупинив занепад унійної Церкви. Синод напрацював основні принципи покращення функціонування церковних структур, піднесення рівня освіти духовенства і його дисципліни, більшої відповідальності перед Церквою та більшої поваги до вірян. Замойський Синод чітко визначив основні відносини унійної Церкви з Римом, увів до молитви “*Вірую*” слова “*і Сина*”, упорядкував дисциплінарно й адміністративно Церкву, впровадив порядок у сфері обрядовості (однообразність Тайни хрещення й миропомазання, встановлено точні приписи про св. Причастя хворих, заборонено причащати малих дітей, уточнено уділювання інших святих Тайн тощо).

Владика Онуфрій (Йосиф) Шумлянський

Вносив скарги до Риму проти перетягання греко-католиків на латинський обряд. Також на основі його грамоти засновано братство при церкві св. Миколая у Перемишлі.

Владика Атанасій Шептицький

Скликав єпархіальний синод до Перемишля в 1762 р. для наради над піднесенням освіти духовенства, збирання фондів на будову нової кафедральної церкви, єпископської палати та школи, й отримав на це згоду тодішнього польського короля *Станіслава Понятовського*. Владичу резиденцію хотів перенести з Валяви в Перемишль до нової палати. Подальша доля Перемиської єпархії була зумовлена політичними змінами в Польщі та в Європі. Внаслідок 1-го розподілу Польщі у 1772 р. Перемиська єпархія увійшла до австрійської імперії. Почалася нова епоха в історії нашої церкви.

У 1774 р. цісарева Марія-Терезія змінила назву “Унійна з’єдинена церква” на “Греко-католицька церква”

Владика Перемиський *Атанасій Шептицький* незалежно від зміни політичної ситуації почав будову нової кафедри в Перемишлі на вулиці Владиче. Збудував величаву дзвіницю (сьогоднішня Годинникова вежа прикрашає центр Перемишля). Та коли розпочав будову кафедри, усі будівельні справи зупинилися. Всі фонди на будову кафедри та зібрані будівельні матеріали забрала австрійська влада. Це сталося внаслідок рішенням цісаря *Йосифа II* про касту чернечих орденів в австрійській імперії.

Після касти у Перемишлі залишилось кілька опустілих святинь: єзуїтська, кармелітська та домініканська. Місцева влада запропонувала нашому владичі для вибору єзуїтський костел або кармелітський. Остаточо владика *Максиміліан Рило* вибрав кармелітський костел, який через 173 роки поповнив функцію перемиської греко-католицької кафедри.

Цікаво теж пригадати, що в часи І Речі Посполитої в єпископській палаті у Валяві біля Перемишля, а також в Негрибці дислокувала почесна сотня єпископських козаків, яка охороняла перемиських владик у подорожах з Валяви до Перемишля та асистувала при релігійних торжествах і процесіях. Цісар *Йосиф II* скасував цю єпископську сотню козаків.

Були й позитиви у тій змінений політичний ситуації: австрійська влада згідно з внутрішньою політикою почала трактувати нашу Греко-католицьку церкву як рівноправну серед інших церков австрійської імперії. Наша Церква дістала шанс застосувати цей рівноправний статус до подальшого успішного розвитку, і цей шанс повністю використала. Наші віряни завжди знаходили в Церкві духовну та матеріальну підтримку — це була поодинокі українська інституція, де тоді одержували допомогу.

Владика Максиміліан Рило

Владика започаткував відродження в єпархіальній школі. Почалася боротьба з анальфabetизмом серед наших вірян. На Синоді у Валяві 26 травня 1780 року було ухвалено, щоб у кожній парафії був бакалавр (вчитель), який навчав би руської мови не тільки дітей священика, але й інших сільських дітей.

У 1789 році владика *М. Рило* видав декрет про заснування парафіяльних шкіл, що дало почин до відродження українського шкільництва в Перемиській єпархії. Греко-католицька церква свідомо й послідовно пішла шляхом культурно-освітньої діяльності, яка була спрямована на всіх вірян незалежно від матеріального статусу.

Завдяки діяльності перемиських владик *Максиміліана Рило*, *Антонія Ангеловича*, *Михайла Левицького* та, найбільше, *Івана Снігурського* у Перемишлі запанувала атмосфера високої духовності, яка стала відповідним підґрунтям для сприйняття нових ідейних віянь доби. Хвиля загального патріотичного піднесення знайшла відгомін у діяльності Перемиського культурно-освітнього осередку, з іменем якого і пов’язують початок українського національного відродження в Галичині.

Владика Антін Ангелович

Був абсолювентом Барбареуму у Відні й учителем *Йосифа II*, що пізніше став цісарем. Домігся відновлення Галицької Митрополії у 1808 р.

Піднесенням престижу нашої Церкви стала велика подія, коли Апостольський престол текстом Булли Папи *Пія VII* відновив Галицьку митрополію та іменував Галицьким митрополитом Архієпископа *Антонія Ангеловича*.

Владика Антін Ангелович Перемиський єпископ (1796—1813) став згодом одночасно адміністратором Львівської єпархії і Холмської, а від 1808 року Архієпископом і Митрополитом Галицької митрополії. Цей владика особливо дбав про майновий стан нашої Церкви, сприяв піднесенню господарства в єпископських добрах, подбав теж про виховання дяків, щоб вони могли навчатися в школі.

Владика Михайло Левицький

Просвітянську працю продовжував єпископ *Михайло Левицький*, згодом митрополит Галицький та перший кардинал-українець Греко-католицької церкви.

Будучи Перемиським владикою в 1813—1818 роках, він відновив перемиську капітулу і покликав до неї найталановитіших священників.

Найбільшим вдалим кадровим рішенням владики М. Левицького було покликання до складу відновленої кафедральної капітули у 1815 р. пароха села Дроздовичі і декана нижанківського — геніального священника нашої Церкви о. *Івана Могильницького*.

Отець Могильницький почав свою титанічну працю практично з нуля. Завідуючи шкільними справами в Перемиській єпархії на посаді шкільного інспектора, заснував 385 парафіяльних шкіл, написав перші шкільні посібники (граматику, буквар, катихизис) та впровадив шкільні правила українською мовою.

Визначний мовознавець — Іван Могильницький — написав перший науковий трактат про українську мову і довів, що українська мова не є діалектом ні російської мови, ні польської, як нам хотіли довести інші псевдонауковці, а є самостійною мовою на рівні з іншими слов'янськими мовами.

Владика М. Левицький на Перемиському Синоді у 1818 р. заради підготовки вчительських кадрів заснував Дяко-вчительський Інститут та іменував першим директором Інституту отця каноніка Івана Могильницького.

Отець Іван Могильницький своєю неоціненною жертвовною діяльністю заклав наріжний камінь у фундамент відродження української нації, став предтечею “Руської Трійці”, як його називають учені-дослідники цього періоду.

В історії українського народу І. Могильницький став провісником духовного та українського національного відродження в Галичині (1778—1831). Після його трагічної смерті благодійна Фондація його імені допомагала талановитій молоді з бідних українських сімей й успішно діяла аж до 1939 р.

Владика Іван Снігурський

Наступний владика — *Іван Снігурський* — всі ініціативи і заходи отця І. Могильницького схвалював і допомагав фінансово. Це був один із найвизначніших єпископів нашої Церкви — світла і далекозора людина.

У 1829 р. владика Іван Снігурський закупив друкарню і передав її перемиській кафедральній капітулі. Почався друк шематизмів, помянників, молитовників, літургійних книг та світських творів наших визначних подвижників української літератури, зокрема о. Маркіяна Шашкевича.

У першій половині XIX ст. Перемишль став найбільшим осередком української культури в Галичині. Пізніше цю славу спадщину перейняв Львів.

На високому рівні розвивалася музична культура. Пригадаймо славний кафедральний хор, який діяв на професійному рівні та в якому співав найвідоміший

священик нашої Церкви, композитор українського гімну о. *Михайло Вербицький*, родич владики І. Снігурського.

Отже, у першій половині XIX ст. Перемишль завдяки владиці І. Снігурському став першим і головним осередком українського національного відродження в Галичині.

Перемиська єпархія в період “Весни народів”

Завдяки нашій Церкві почалося зростання національної свідомості священників і мирян та більша суспільна активність у справі національного пробудження.

У період “Весни народів” Греко-католицька церква активно включилась у бурхливі політичні події. Повставали окружні народні Ради, зокрема у Перемишлі діяла Окружна Народня Рада, яку очолював о. *Тома Полянський* — пізніше перемиський владика. Активність перемишлян проявлялась особливо в театральному мистецтві, коли в 1848—1849 роках почав діяти справжній український театр. Відбулося сім театральних прем'єр п'єс українських класиків та тогочасних галицьких авторів.

Доказом політичної зрілості греко-католицького духовенства стала праця отця *Василя Подолінського* з парафії Ветлина Лиського повіту, який у невеличкій книжці “Слово Перестороги” (1848 р.) обґрунтував ідею соборної української держави та став першим ідеологом незалежної України.

Владика Григорій Яхимович

Перемиський владика єпископ *Григорій Яхимович* був покликаний на першого голову Головної Руської Ради — першої української політично-громадської організації в Галичині, яка захищала інтереси українців.

Управа міста Перемишля за заслуги перед містом надала йому звання “Почесного Громадянина міста Перемишля”. Згодом його було покликано до Львова на митрополичий престол. Він погодився лише тоді, коли австрійський уряд відступив від наміру ввести для українців латинську азбуку.

Ревно зайнявся релігійно-церковним життям: візитував парохії, виголошував пориваючі проповіді. Дбав про українське шкільництво, щоб у кожній школі було навчання української мови.

Безпосередньо владика сприяв і схвалював усі наміри друкувати кирилицею. Так, у 1851 р. в Перемишлі було надруковано “Граматику старослов'янського церковного язика”, автором якої був о. *Антоній Добрянський*. Того самого року старанням капітули надруковано теж кирилицею “Церковний Словар” автора о. *Яківа Досковського*.

Перемиські богослови залишили творчий слід й на видавничій ниві. У 1852 р. за ректорства о. д-ра *Григорія Гинилевича* було видано альманах “Лірвак з-над Сяну”, в якому розміщено літературні твори перемиських семінаристів.

У 1857—1861 роках за ініціативи свідомих священиків друкувався календар “Перемишлянин”, де публікувались цінні історичні статті. Українське населення під проводом нашої Церкви спричинило опір Римо-католицькій церкві, яка почала притягати наших вірян до переходу на латинський обряд. Найявним прикладом була історія села Пацлав, де місцевий орден францішканів на Кальварії намовляв до цього переходу. Митрополит *Григорій Яхимович* в обороні своїх вірян від процедури насильства з боку латинської Церкви домігся в Апостольській Столиці про заборону переходу з обряду на обряд. Папа *Пій IX* видав у тій справі буллу (1863 р.).

Владика Тома Полянський

У 1863—1867 роках за згоди та схвалення владика *Т. Полянського* розпочалася велика праця з друкування повноілюстрованої Біблії українською мовою. В історії української Біблії в хронологічному порядку це був третій повний випуск Біблії після Острозької та Почаївської.

У Валяві невтомно працював над історією перемиського єпископства парох о. *Антоній Добрянський*, який видав фундаментальну працю про історію перемиських єпископів. Владика Тома Полянський, за якого активно розвивалась українська культура у Перемишлі, брав участь у театральних виставах, концертах, які відбувалися у народному домі на вул. Францішканській. Це дало почин, щоб сини і дочки зі священницьких родин відроджували українську світську еліту, якої так бракувало на початку XIX ст.

У княжому городі Перемишлі народився український гімн

Це не випадково, що у Перемишлі відбувся перший шевченківський концерт та народився український національний гімн.

У 1865 р. у тодішньому народному домі (готель під “Провидінням”) на шевченківських поминках вперше прозвучала пісня “Ще не вмерла Україна” (композиція о. *Михайла Вербицького* на слова *Павла Чубинського*), яка згодом стала національним та державним гімном України.

Владика Іван Сатурній Ступницький

Стараннями наступного владика єп. *Івана Ступницького* владича курія повернулася з Валяви до міста Перемишля. Це мало велике психологічне значення для престижу нашої Церкви в самому місті.

Владика І. Ступницький почав реалізувати ідею о. *Лева Кордасевича* і заклав “Бурсу для дівчат русько-католицького обряду в Перемишлі”, що започаткувало успішний розвиток славного пізніше “Українського інституту для дівчат”.

О. канонік Лев Кордасевич так аргументував цю ідею: українські чоловіки — абсолюенти вищих шкіл — одружуються з чужинками і полонізуються. Також він запропонував облаштування вищої жіночої школи. Високоосвічені українські дівчата ставали рівно-

правними партнерами для українських священиків, вчителів, лікарів та інших представників престижних професій.

Як віриліст крайового галицького Сейму владика І. Ступницький спричинився до заснування українських класів при польській гімназії, що дало почин до заснування окремої української гімназії.

Владика Ступницький був знаним нумізмом, а також істориком мистецтва. Його колекція монет не мала рівних у Перемишлі. Був єдиним перемиським владикою в історії єпископства, який мав звання дійсного члена Віденської академії наук. У 1889 р. почав друкувати перший урядовий вісник перемиської Консисторії “Вісник Перемиської Єпархії”.

Владика Юліан Пелеш

У 1891 р. на владичий престол покликано єп. *Юліана Пелеша* — ректора Віденської центральної духовної семінарії, професора богослов'я, історика церкви, реформатора. Новий владика перш за все оновив перемиську духовну семінарію.

У кадровому плані поборював священиків-москофілів та радо висвячував нових ієреїв українського народницького напрямку. У 1892 р. в перемиській кафедрі св. Івана Хрестителя висвятив молодого *Андрея Шептицького* на священника.

Схвалював читальні “Просвіти” та всі національні заходи у справі поширення свідомості та збереження історичної пам'яті. Владика Ю. Пелеш залишив цінну наукову спадщину. Його богословські та історичні праці й надалі зберігають великий творчий потенціал. Треба теж нагадати, що під проводом владика Ю. Пелеша у 1895 р. відбулося перше паломництво вірян з Перемиської єпархії до Риму.

Доручив каноніку о. *Константину Чеховичу* (пізнішому владичі) провести будову Інституту для дівчат — у 1893 р. урочисто закладено наріжний камінь, а в 1895 р. відкрито навчання в головному корпусі величавого будинку Інституту.

Владика Юліан Пелеш несподівано помер на 53-му році життя.

Владика Константин Чехович

Наступник Юліана Пелеша єп. *Константин Чехович* виявив неабиякий організаційний хист у матеріальній розбудові бази єпархії.

Відзначився в історії Перемишля як “будівничий” українських споруд у місті.

Його заходами були побудовані величава Греко-католицька духовна семінарія, єпископська палата, повний комплекс будинків Українського інституту для дівчат, бурса св. Миколая.

Ініціював також світські будови — Народний дім, Гімназійний інститут, Міську лікарню — та схвалював усі заходи українських інституцій і товариств у Перемиській єпархії. Віддано дбав, перш за все, про розвиток релігійного життя.

У 1897 р. після довгої перерви провів єпархіальний Синод у Перемишлі (останній відбувся ще в 1818 р.).

Фрагмент Старого міста у Перемишлі. Прибл. 1870—1880 роки. У центрі видно руїни, підготовлені під будову Палати греко-католицьких єпископів

Сприяв роботі жіночих чернечих громад Сестер Василянок та Сестер Службниць. Провів візитації більше половини парафій (перемиська єпархія нараховувала 712 парафій та 570 дочірних церков).

Був непохитний у своїй відданості Апостольській Столиці. Під час облоги Перемишля російськими військами у I світовій війні не виїхав з Перемишля, не залишив своїх вірян, не підкорився російському окупантові, не віддав честі *Миколі II*, який прибув до Перемишля. Наслідком цього був спочатку домашній арешт російською окупаційною владою, потім — несподівана смерть владики 28 квітня 1915 року.

Перша світова війна принесла тяжкі випробування та збитки у кадровій, економічній та матеріальній сферах. З одного боку, австрійська влада запроторила в концентраційний табір “Талергоф” священників-москофілів, з другого — царська окупаційна влада арештовувала і висилала в Сибір або розстрілювала наших священників народницького напрямку.

Єпархія Перемиська після смерті єп. К. Чеховича була в повному хаосі, тому що вакансія на владичому престолі не була заповнена два роки. Завідував єпархією Архипресвітер перемиської капітули о. *Карло Волошинський*. Більшість парафіян не мали

Греко-католицький собор у Перемишлі. 1880—1900 р.

Греко-католицька семінарія, побудована у 1912 р.

повної душпастирської опіки. Тому панували безкарність воєнних інституцій, грабунки, терор, свідомі і несвідомі реквізиції дзвонів та нищення церков.

Блаженний Йосафат Коциловський

Блаженний *Йосафат Коциловський*, спішно покликаний на владичий престол, зумів за короткий час піднести з руїни і хаосу Перемиську єпархію. У 1918—1919 роках під час польсько-української війни в Галичині провів у Перемишлі тайні конференції за участі митрополита *А. Шептицького* на захист духовенства та мирного населення від наслідків воєнних дій.

Блаженний владика Йосафат Коциловський видав такі основні декрети: допомога сиротам і усім потерпілим внаслідок війни, захист учасників польсько-української війни, реорганізація управління в єпархії, відновлення і поглиблення релігійного життя, залучення мирян до нової євангелізації. Найбільш пекучою справою був захист вірян від політики колонізації після того, як польський уряд видав закон про парцеляцію землі, що надавав преференції лише тим хліборобам, які були вірні Римсько-католицькій церкві. Щоб одержати клаптик землі, греко-католик мусів принести метрику до костелу.

На допомогу благодійним інституціям Йосафат Коциловський заснував “Перемиську єпархіяльну поміч”, яка успішно діяла в справі допомоги українським сиротам та бідним сім’ям.

Владиці Й. Коциловському вдалося організувати у 1921 р. в новому будинку на вул. Баштовій повну Духовну семінарію, яка діяла та розвивалася в міжвоєнний період.

Статус УГКЦ в II Речі Посполитій остаточно упорядкував Конкордат 1925 р., який підписав польсь-

кий уряд з Апостольською Столицею. Це забезпечувало Греко-католицькій церкві свободу в релігійній, організаційній і кадровій сферах та дуже важливе майнове питання — недоторканність та стабільність.

Загалом у міжвоєнний період ніхто не заперечував законності власності й недоторканності історичної перемиської кафедри.

Греко-католицький собор у Перемишлі. Фото 1900—1915 рр.

Блаженний Григорій Лакота

Велику активність проявляв новопокликаний єпископ-помічник *Блаженний Григорій Лакота*.

У 1930 р. у 54 деканатах діяло 1284 церков, 817 душпастирів, вірян було 1 234 320. Сестри Службениці запровадили 34 сиротинці, у яких були діти українські, польські й єврейські, а сестри Йосифітки — 14 сиротинців; було запроваджено Марійські дружини молоді, Апостольство молитви, Товариство тверезості та інші.

У справі нової євангелізації, яку очолював єп. Григорій Лакота, було проведено в цілій єпархії “Католицьку акцію”. Згідно з цими заходами організовано Єпархіяльний Інститут католицької акції та проведено Душпастирський курс католицької акції в Перемиській єпархії упродовж 1934 року.

Щоб зупинити успішний розвиток Перемиської єпархії та її національний напрям, польський уряд, використовуючи різні орієнтації на Лемківщині (москофільську, старорусинську) і диверсію православія, в змові з Апостольською Столицею та без згоди нашого владика-ординарія домігся реорганізації Церкви на Лемківщині. Було покликано до життя штучно нову церковну одиницю — Апостольську Адміністрацію Лемківщини, тобто було відлучено від Перемиської єпархії 9 деканатів — 127 тис. греко-католиків.

Тяжкі випробування для нашої Церкви прийшли з початком II світової війни. Після подвійної агресії на Польщу у 1939 р. (двох тоталітарних систем — гітлерівської Німеччини та Радянського Союзу) польська держава перестала існувати. Радянсько-німецький кордон на Сянї в 1919—1941 роках розділив Перемиську єпархію на дві частини — західну під німецькою окупацією та східну під радянською владою.

Блаженний *Й. Коциловський* вислав до німецької окупаційної зони свого помічника Г. Лакоту, який резидував у Ярославі в 1939—1941 роках. Сам залишився у радянській окупаційній частині Перемишля і старався захищати Церкву від свавілля большевиків. Нова влада репресіями і терором намагалася залякати наших священників. Було заборонено навчання релігії у школах, заведено атеїстичне виховання молоді. Почалися арешти і перші вбивства священників. Були проведені послідовні майнові реквізиції церковного майна: будинків, землі, лісів.

Перестала діяти Греко-католицька духовна семінарія у Перемишлі, яка вивчила і виховала сотні відданих нашої церкви священників.

У 1941—1944 роках перемиська єпархія опинилася під німецькою окупацією. Гестапо двічі допитувало єп. Йосафата Коциловського відносно його особистого лікаря — єврея Геца — та строго перестерігало владика про заборону переховувати осіб єврейської національності. Окупанти вимагали також, щоб владика видав пастирський лист, аби заохочувати греко-католиків до співпраці з німецькою владою. Владика відмовився. Тоді гестапо заборонило йому візитувати єпархію. Владика ж схвалював усі заходи з метою порятунку кожного людського життя.

За його схваленням парох кафедри о. *Василій Гриник* та Сестри Службениці Н. Д. М. (які провадили українські сиротинці по вулицях Снігурського і Пельчара) переховували єврейських дітей, рятуючи їх від неминучої смерті.

Найбільші випробування випали з другим приходом большевиків у 1944 році.

Найбільша втрата прийшла 1 листопада 1944 р. Упокоївся у Бозі князь Української Греко-католицької церкви митрополит Андрей Шептицький. В похоронних скорботних богослужіннях брав активну участь владика Й. Коциловський. Большевицька влада ще намагалася зберегти уявну безсторонність й на похорон послали високого рівня делегацію на чолі з *Микитою Хрущовим* — пізніше Генеральним секретарем ЦК КПРС.

Спадкоємцем на митрополичий престол був призначений ще за життя Шептицького праведний слуга Божий *Йосиф Дичковський-Коберницький-Сліпий*.

Йому прийшлося продовжувати діло свого попередника в дуже несприятливих умовах. Комуністична влада приступила до ліквідації УГКЦ. У квітні 1945 р. були заарештовані митрополит *Йосиф Сліпий*, єпископи *М. Будка* і *М. Чарнецький* та всі визначні священники, крилошани львівської капітули, професори Богословської Академії та велика частина духовенства.

Нові державні кордони розділили Перемиську єпархію. Після переходу фронту почався терор польських мілітаристських формувань супроти українського населення. Жертвами цього терору стали також греко-католицькі священники та їх родини. Життя релігійне було спаралізоване, лише поодинокі священники старалися в умовах загрози життю виконувати свої душпастирські обов’язки.

Польська Служба Безпеки намагалася, щоб владика Й. Коциловський добровільно переїхав у Радянську Україну. Владика рішуче відмовився. Його заарештували разом з парохом перемиської кафедри о. Василієм Гриником і вивезли для слідчого допиту до Жешова. Кілька місяців допитів і психічного терору не дали результату. Владика був незламний. Тоді владика разом з о. Гриником передали в радянські органи НКВС. Радянські спецслужби, які готували тоді львівський псевдособор, надіялися на співпрацю, але владика Й. Коциловський відмовився. На початку 1946 р. він був звільнений і переданий з Мостиська до Перемишля. Тоді саме, згідно з державними домовленостями, почалося виселення українського населення Надсяння і Лемківщини в Радянську Україну. Владика Й. Коциловський протривав переселенню і старався пояснювати своїм вірянам, що ця справа має бути добровільною. Спецслужби були невдоволені поведінкою владика та шукали нагоди, щоб остаточно покінути з непокірним “біскупом”.

8—10 березня 1946 р. у Львові, без участі греко-католицьких владик, відбувся псевдособор, який формально ліквідував УГКЦ.

Згідно з постановою цього псевдособору усі греко-католики “перейшли” під юрисдикцію московського патріархату.

Псевдособор у Львові. 1946 р.

У квітні 1946 р. на засіданні комуністичних спецслужб у Перемишлі було вирішено питання про депортацію Й. Коциловського і передання його в руки служб НКВС. Остаточна розправа з УГКЦ відбулася у Перемишлі 26 червня 1946 р. Арештовано й депортовано єп. Й. Коциловського, Г. Лакоту, членів перемиської капітули та священників. Лише пароху кафедри о. В. Гриника вдалось втекти з Перемишля перед арештом і продовжувати уже в підпіллі душпастирську діяльність серед розпорошеного населення українців. Остаточний удар по нашій Церкві прийшов внаслідок депортаційної акції «Вісла» у 1947 р., коли 140 тис. греко-католиків опинилися на чужих теренах західної і північної Польщі, далеко від своїх прадідівських рідних земель. В концтабір Явожно було запроторено 22 греко-католицьких священники. Греко-католикам загрожувала тотальна колонізація і знищення.

У цій ситуації Апостольська Столиця назвала латинських ієрархів Кардинала *Августа Гьонда* та Архієпископа *Адама Салегу* делегатами східного обряду, які отримали спеціальні повноваження щодо греко-католиків у Польщі. В 1948—1981 роках таку функцію повідомив примас Польщі кардинал *Стефан Вишинський*.

Унаслідок ліквідації УГКЦ, виселення та депортації священників Перемиська єпархія зазнала тяжких неповоротних втрат: демографічних, кадрових, майнових та культурних.

З майже 12-ти тисяч українців Перемишля залишилася змєнька греко-католицьких родин. Залякані й дезорієнтовані, вони не признавалися до своєї Церкви та нації. Одинокий священник у Перемишлі о. *Сильвестер Крупа*, який у 1948 р. повернувся з концтабору Явожно, незважаючи на загрозу арешту, у братів Альбертів на Засянні підпільно відправляв

богослужіння у рідному обряді. Декілька українців почали приходити на ті підпільні богослужіння, ховаючись від влади.

Відродження релігійного життя серед розпорошених греко-католиків у Польщі почали о. *Василій Гриник* та о. *Мирослав Ріпецький*.

Підпільно відправляли богослужіння, давали шлюби, хрестили дітей, хоронили померлих. У 1953 р. о. В. Гриник був за це заарештований і засуджений.

Після політичної відлиги у 1956 р. комуністична влада полегшила репресійні закони, що дало можливість відроджувати релігійне й суспільне життя українців. Отець В. Гриник почав засновувати греко-католицькі станиці (незабаром у 1958 р. постали 38 станиць, а до 1967 року діяло вже 56). Практично всюди, де були більші скупчення греко-католиків, там душпастирювали наші священники.

У Перемишлі 7 січня 1957 р. після 10-річної перерви перше прилюдне богослужіння відправив о. *Сильвестр Крупа* на Різдво Христове в церкві на Болоню. Для всіх, хто почував себе ще греко-католиками, це була велика зворушлива подія. У Польщі УГКЦ, хоча й діяла формально поза законом, та була на ласці примаса Польщі Римсько-католицького костелу. Все ж таки мала набагато кращі умови в порівнянні до ситуації УГКЦ в радянській Україні.

У 1964 р. примас кардинал *Стефан Вишинський* як делегат Апостольської Столиці скликав генеральний вікаріат для греко-католиків у Польщі, і на цей уряд іменував отця-митрата *Василя Гриника*.

Комуністичні спецслужби почали інтенсивний нагляд та інвіліяцію над нашими священниками, а особливо над о. митратом В. Гриником, який у 1967 р. повернувся до Перемишля. І тут почався останній героїчний етап його жертвовного життя. Помер В. Гриник 31 травня 1977 р.

Отець-митрат Василь Гриник (1896—1977)

Все своє життя душпастир В. Гриник присвятив своїй рідній Церкві і ніколи її не зрадив.

Після смерті о. В. Гриника примас С. Вишинський декретом від 14.06.1977 р. іменував Генеральним вікарієм о. каноніка *Степана Дзюбину*.

У 1981 р. новий примас кардинал *Йосиф Глемп* загнував два вікаріати на території Польщі — північний, де вікарієм іменував протоігумена о. *Йосафата Романика*, та південний, яким управляв о. митрат *Іван Мартиняк*.

Після падіння комуністичної системи у Польщі в 1989 р. папа *Іван Павло II* почав відновлювати структури УГКЦ. По 45-и роках небуття УГКЦ стала відроджуватись у новій змінений карті східної Європи. Розпочався новий етап у найновішій історії УГКЦ.

Єпископ кир Іван Мартиняк

16 липня 1989 р. папа Іван Павло II іменував отця-митрата *І. Мартиняка* першим єпископом для греко-католиків у Польщі. Його консекрація відбулася 16 вересня 1989 р. в Ченстохові. Спочатку єпископ Іван Мартиняк був єпископом-помічником примаса Польщі Йосифа Глемпа.

У січні 1991 р. Апостольська Столиця відновила Перемиську єпархію та призначила першим ординарієм єп. Івана Мартиняка.

У самому Перемишлі суспільна ситуація була дуже складна і не сприяла поверненню нашого владика до давньої історичної кафедри. З огляду на протистояння ворожих сил інгрес відбувся в латинській перемиській кафедрі 13 квітня 1991 р. Папа Іван Павло II, перейнявшись місією втихомирити конфлікт щодо перемиської кафедри, приїхав до Перемишля і

2 червня 1991 р. передав греко-католикам у вічну власність єзуїтський костел (про це нагадає пам'ятна таблиця при головному вході в архикафедру).

На руїнах нашої Церкви після 45-и років небуття треба було починати практично все з нуля.

Просвящений владика І. Мартиняк з попередніх станиць створив справжню структуру УГКЦ у Польщі. Створив у чотирьох деканатах 89 парафій, в яких душпастирську працю почали 70 священників та три дякони. Відновили діяльність греко-католицькі чернечі чини Святого Василя Великого, отці Студити, Сестри Службниці, Сестри Йосифітки. Владика І. Мартиняк підняв питання про повернення майна Церкви, безправно забраного комуністичною владою.

У 1992 році папа Іван Павло II проголосив буллу “Totus Tuus Poloniae Populus” про нову адміністративну структуру Римсько-католицького костелу в Польщі. Перемиську єпархію було включено до варшавської римсько-католицької митрополії. Це викликало масові протести греко-католиків (зібрано понад 10 тис. підписів).

Завдяки старанням владика І. Мартиняка та протестам вірян рішенням Ватикану від 19 червня 1993 р. УГКЦ у Польщі перейшла під безпосередню підлеглість Апостольській Столиці.

Після підписання Конкордату польським урядом з Апостольською Столицею у 1993 р. та за схваленням Конституції III РП, УГКЦ у Польщі набула забезпеченості у всіх основних правах як повноправна Церква.

Пам'ятний знак про передачу костелу Пресвятого Ісусового Серця “греко-католикам на катедру і виключне користування”

Архієпископ та Митрополит кир Іван Мартиняк

У 1996 р. папа *Іван Павло II* Апостольською конституцією підніс єпархію Перемисько-Варшавську до рівня митрополії Перемисько-Варшавської, в межах якої покликано нову єпархію Вроцлавсько-Гданську. Одночасно владика *І. Мартиняка* папа іменував Архієпископом та Митрополитом нової митрополії, а владикою і ординарієм єпархії Вроцлавсько-Гданської — єп. *Теодора Майковича*. Після смерті Т. Майковича у 1998 р. ординарієм Вроцлавсько-Гданським іменував владика єп. *Володимира Романа Юцака* ЧСБВ.

Місто Перемишль. Фото 2015 року.

У центрі — колишня і сьогоднішня Греко-католицька кафедра св. Івана Хрестителя

Столицею митрополії став і залишається історичний княжий город Перемишль. Українська греко-католицька церква у Польщі завдяки Митрополиту І. Мартиняку розвинула свої церковні структури та почала діяти успішно у всіх українських громадах, даючи можливість майбутнього розвитку та одночасно зберігаючи свою особистість і неповторність.

Завдяки невтомним та нелегким старанням у Майновій комісії вдалося також максимально повер-

нути церковне майно, як це було тільки можливо, особливо в самому місті Перемишлі.

Тепер наша Церква у Польщі має всі основи, щоб зберегти свої надбання, свій обряд, традиції, звичаї, культуру, історію та національну totoжність. УГКЦ у Польщі була, є й надалі буде головним центром релігійного, духовного і національного життя українців у Польський державі. ■

Література

1. Melecjusz Smotrzycki, Paraenesis abo Napomnienie, Kragow, 1629.
2. **Микола Чубатий**. Історія Християнства на Русі-Україні. Т. І. Рим—Нью-Йорк, 1965.
3. **Joannis Dlugossi**, Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, Liber tertius, Varsoviae, 1970.
4. **Athanasius G.** Welykuj OSBM, Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustriantia (1075—1953), Т. II.
5. Schematismus universi Venerabilis Cleri Dioeceseos graeco catholcae Premisliensis, Premisliae 1828.
6. **Василь Подолінський**. Слово Перестороги. Ред. і переклад Феодисій Стеблій. Львів, 2001.
7. **Федосій Стеблій**. Предтеча “Руської Трійці”. Львів, 2003.
8. **А. Великий**. З літопису Християнської України. Т. УІІ-ХУІІІ-ХІХ.
9. **Антоній Добрянський**. Історія Епіскопів трьох соединених епархій перемишльської, самборської і саноцької. Львів, 1893.
10. ААР Akta Kapituły Greckokatolickiej w Premyslu sygn. 417.
11. Душпастирський Курс Католицької Акції в днях 4—7 вересня 1934 в Перемишлі. Єпархіяльний Інститут Католицької Акції. Перемишль, 1934.
12. Anna Krochmal, Konstanty Czechowicz, korespondencja greckokatolickiego biskupa przemyskiego z lat 1897—1914, Przemysl 1998.
13. Перемишльські Єпархіяльні Відомости. нр. від 1889-1918-1939.
14. Mariusz Rynca, Administracja Apostolska Lemkowszyny, Krakow 2001.
15. Pamietam kazdy dzien...losy Zydow przemyskich podczas II wojny Swiatowej, red John J. Hartman, Jasek Krochmal, Przemysl 2001.
16. Мартирологія Українських Церков. Т. II. Українська Католицька Церква. Торонто-Балтимор, 1985.
17. **Степан Дзюбина**. І стверди діло рук наших. Український Архів, Варшава, 1995.
18. **Євген Місило**. Греко-Католицька Церква у Польщі (1944—1947). Варшава, 1989.
19. **Bogdan Huk**, Zrodla do dziejow Ukrainskiej Cerkwi Greckokatolickiej, t. 1, Przemysl 2007.
20. **Igor Halagida**, “Szpieg Watykanu” kaplan greckokatolicki ks. Bazyli Hrynyk (1896—1977), wyd IPN, Warszawa 2008.
21. **Василь Гриник**. Церква в рідному краю і в Польщі. Звіт від 18 березня 1948 р. до еп. Івана Бучка, АА, сигн. 27.
22. Spotkanie Ojca Swietego z wiernymi obrzadku bizantyjsko-ukrainskiego w Przemyslu (homilia), Перемишльські Єпархіяльні Відомости, ч. 1(1), рік II, ч. 5.
23. Acta Apostolacie Sedes, Acta Joannie Pali PP. II, An. et. vol LXXXVIII, 10 Octobris 1996. N.10